

DOI: <https://dx.doi.org/10.18524/2312–6809.2018.27.146422>

УДК 821.161.2–343Жук

ПРОЯВИ КРЕОЛІЗОВАНОГО ТЕКСТУ В КАЗЦІ М. ЖУКА «ДРІМАЙЛИКИ»

Катерина Романова, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

romanovakv@ukr.net

У статті розглядаються способи представлення креолізованого тексту в казці «Дрімайлики» художника та письменника М. Жука. Розглянуто різні підходи до визначення та аналізу текстів, що містять вербальну та іконічну складову. Представлено композиційні елементи вербального тексту та виявлено взаємодію між вербальними та невербальними елементами твору, а саме: повну і часткову міру креолізації текстів, змістово-фактуальну та змістово-концептуальну організацію, функції візуального елементу.

Ключові слова: *казка, вербальний текст, іконічний текст, креолізація, ілюстрація, візуалізація.*

Сучасна наукова думка у галузі літературознавства, лінгвістики та психолінгвістики все частіше звертається до аналізу семіотично ускладнених текстів, як до текстів із підвищеною ефективністю мовленнєвої комунікації. Серед інших до таких текстів належать креолізовані тексти, в яких іконічні засоби мовлення разом із вербальними відтворюють картину світу твору, в нашому випадку, — художнього твору.

Дослідники розглядають подібний твір з точки зору текстової та вербальної взаємодії, ступеня креолізації, ступеня передачі інформації візуальними елементами тексту, функції візуального елементу та ін.

Метою нашого дослідження є: розглянути прояви креолізованого тексту у казці письменника та художника М. Жука «Дрімайлики», прослідкувати різні підходи до визначення та аналізу текстів, що мають вербальну та невербальну (іконічну) складову. У зв'язку з тим доречно представити композиційні елементи твору та форми взаємодії між вербальними та невербальними елементами твору.

Сутність креолізованого тексту активно осмислюється сучасними дослідниками. Так, Ю. Сорокін та Є. Тарасов позначають їх як тексти, фактура яких складається з двох неоднорідних частин: вербальної (мовна /мовленнєва) та невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова) [див. 5].

О. Анісімова визначає креолізований текст як особливий лінгвізуальний феномен — текст, у якому вербальний і невербальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове й функціональне ціле, що забезпечує його комплексну прагматичну дію на адресата. Вона виокремлює три ступені креолізації тексту: нульовий, частковий та повний.

Відповідно при нульовій креолізації зображення відсутнє, текст є суто вербальним. У випадку часткової креолізації вербальна частина відносно автономна, незалежна від зображення. Як правило, невербальний компонент у такому разі супроводжує повідомлення і не є обов'язковим елементом твору. Значне злиття компонентів виявляється в тексті з повною креолізацією, де вербальна та іконічна частина не можуть існувати автономно, незалежно одна від одної. Вербальна частина орієнтована на зображення або відсилає до нього, а саме зображення виступає обов'язковим елементом в організаційній структурі креолізованого тексту [1; 15].

Як зазначає О. А. Корда, візуальні елементи можуть передавати змістовно-фактуальну й змістовно-концептуальну інформацію. Серед візуальних елементів, носіїв змістовно-фактуальної інформації, найбільш частотними є такі: портрет персонажа, місце (простір) події, час події, у тому числі етапи її часового розвитку. Змістовно-концептуальна інформація дозволяє візуально передати авторську оцінку подій, дати концептуально значущу ілюстрацію вербального змісту, доповнити й підкреслити вираження головної думки й інших елементів концепції автора [див. 4].

За типологією Б. Карлаваріса, ілюстрація у креолізованих текстах може виконувати чотири функції:

- Домінуюча ілюстрація (служить роз'ясненням до тексту)
- Рівноправна ілюстрація (використовується в текстах, де значна частина інформації передається графічним методом)
- Супроводжуюча ілюстрація (використовується в тексті у якості доповнення, роз'яснення вербальної частини)
- Декоративна ілюстрація (використовується у якості оздоблення тексту, його естетичної складової) [див. 8].

Сфера функціонування креолізованих текстів надзвичайно багатогранна. Вона охоплює публіцистичні тексти, наукові, технічні, інструкції, рекламні тексти, буклети, плакати, комікси і, що важливо для нас, ілюстровані тексти художньої літератури.

Нас цікавить функціонування креолізованих текстів у художній літературі, зокрема у творах письменника та художника М. Жука, що дозволяє розглядати художній текст казки і графічне зображення (малюнок) як цілісну художню систему.

У художньому оформленні митця побачили світ видання «300 найкращих українських пісень», обкладинка до «Грицевої шкільної науки» І. Франка, книги М. Коцюбинського «З глибини» та «Тіні забутих предків».

Своєрідним втіленням мистецького таланту М. Жука є поєднання літературної і образотворчої діяльності, він створює обкладинки до власних книжок, оздоблює саморобні книги із власними творами, ілюструє свої поезії «Співи землі». Велику увагу М. Жук приділяв оформленню дитячої книги паралельно створюючи текст та його графічну інтерпретацію, до таких творів належить книга для дітей «Ох», «Три глечики», «Дрімайлики».

Нами обрано для аналізу казку «Дрімайлики», орієнтовану на аудиторію молодшого віку. Твір виданий окремою книгою, ілюстрованою автором власноруч, що дає змогу говорити про високий рівень цілісності креолізованого тексту, яка досягається максимально подібною комунікативною установкою автора вербального тексту та ілюстратора.

Фактура тексту складається із текстового та графічного складників, твір містить 15 креолізованих елементів, сторінок твору, кожна із яких містить текст твору та авторську ілюстрацію.

Вербальний текст твору розміщується безпосередньо на графічному елементі (на малюнку), що дає можливість говорити про «включеність вербальних елементів в іконічний простір твору». Розглядаючи послідовність розташування графічних вербальних елементів відносно один одного у креолізованому тексті О. Анісімова виділяє тексти вербальні та графічні коди яких включені один до одного або ж тексти коди яких ризняться [1, 28].

Прийом включення текстового компоненту у графічний простір тексту, до якого вдається М. Жук, сприяє посиленню спільного сприйняття обох компонентів, створює візуальний контекст для інтерпретації креолізованого тексту, допомагає реципієнту встановити та підтримувати смислові зв'язки. Варто зазначити, що М. Жук працював і над шрифтом, графічне зображення літер, які митець розробив у 1920-ті роки, є максимально наближеними до шрифту, яким ми користуємось сьогодні.

У творі «Дрімайлики» виразно прослідковується авторська інтерпретація, значною мірою виявляється у графічному елементі, присутня як на ілюстративному, так і на внутрішньо текстовому рівнях. Шляхом символізації та метафоризації образності автор передає процес засинання дитини, що супроводжується забавами фантастичних істот — Дрімайликів, саме від їх дій, стверджує оповідач, і залежить поведінка дітей перед сном.

Твір має типові для більшості казкових творів композиційні елементи, зокрема експозицію, зав'язку, розвиток дій, кульмінацію та розв'язку, також присутнє післяслово, що теж є елементом композиції казкового твору.

Починається твір експозицією у якій оповідач констатує факт існування казкових героїв, окреслює сферу їх діяльності та місце, де вони проживають:

*«Чи по під лісом,
Чи у лісі,
У дурмановому горісі, —
Та жили собі Дрімайлики,
Мурзатенькі,
Чумайлики» [3, 347].*

Наратор знайомить реципієнта із казковими істотами та їхнім ужитком, читач (слухач) дізнається не лише про існування фантастичних істот — Дрімайликів, а й про їх поведінку, зовнішній вигляд та місце проживання. Знайомство відбувається за допомогою вербального опису і дублюючого його ряду ілюстрацій. У творі використано чисельні зменшено-пестливі форми, що вказує на приналежність та спрямованість на дитячу аудиторію, наратив здійснюється у дидактичній манері, що підкреслює її комунікативну мету і сприяє переживанню реципієнтом фантастичної оповіді, як реальної.

Цікавим видається образ «дурманового горіха», що простежується не лише на вербальному рівні, автор твору відводить йому місце на першому плані у відповідній ілюстрації. Ця рослина здавна використовується у медицині та фармації, як заспокійливий та антисептичний засіб. Завдяки своїм галюциногенним властивостям асоціюється із такою, яка наділяється надприродними явищами — викликає видіння та марення. Таким чином, домівка казкових героїв у психо-

аналітичному контексті асоціюється зі сном, переходом від збудженого стану до спокійного, але, разом із тим, із маренням, видіннями та затьмаренням свідомості.

Зав'язкою у творі служить епізод, коли Дрімайлики навідується до дітей, який водночас сприяє і розвитку дії, а саме: передає процес приготування до сну і власне засинання. Він виступає кульмінацією — таким є епізод із вкладанням мамою дітей до ліжка:

*«Вставали Мами,
Брали в ліжко.
На постіль клали сонну ніжку,
Пестили шовкові кучері...
Казали їм:
«Докучили!» [3, 353]*

Кульмінаційний момент передано через експресивний вигук «Докучили», однак, попередньо використані епітети та зменшено пестливі форми налаштовують читача на стан мрійливості. Ніжність материнського почуття підтверджується і у графічному елементі тексту, в якому художник зобразив втомлену дитину, що ніжно обіймає маму за шию, жінка, в свою чергу, примруживши погляд, обіймаючи сина, кладе його на ліжечко.

Розв'язкою твору служить епізод повернення Дрімайликів до власної домівки, після того, як діти заснули. Автор додає графічний елемент, у якому зображує крізь віконну раму кімнату і дітей у ліжках, до вікна зазирають Дрімайлики.

У другому графічному епізоді розв'язки створено образ дрімайликів у власній домівці, цей образ можна вважати циклічним, схожим до ілюстрації, яка супроводжує зав'язку, тим самим підкреслюючи замкнутість часу та завершеність ситуації — риси притаманні казкам.

Завершується твір епілогом, що містить у собі післяслово:

*«І як проснулись
Ясні зорі, —
Було тихенько вже на дворі.
Тільки трави там гойдалися,
Де зайчики
Сховалися [3, 358].*

Кожен із сюжетних елементів тексту у творі М. Жука «Дрімайлики», супроводжується візуальним компонентом, який повторює вер-

бальний ряд. Зокрема у першому епізоді, власне зав'язці, автор додає зображення домівки та зовнішнього вигляду істот, таке поєднання свідчить про використання автором прийому семіотично ускладненого тексту із повною креолізацією та про змістово-фактуальну організацію візуального елемента [див. додаток 1].

Продовжуючи вербальний ряд, автор супроводжує його ілюстраціями, подібно до першої сторінки із викладом казки, зокрема до опису казкових істот: «Були сіренькі, як мачинки. Смерком виходили з хатинки, Щоб хоч трохи їм прославитись. — Побавитись, погавитись» [3, 348]. Митець створює змістово-фактуальну ілюстрацію, на якій зображує момент виходу казкових героїв, що відповідає місцю, часу та етапу вербально описаної події. Емоції та дії дітей також зображені в ілюстрації і відповідають вербальному тексту, що підтверджує думку про наявність повної креолізації у тексті.

[Додаток 1]

Однак, не можна говорити про те, що авторська манера дублювання вербального тексту іконічним (графічним) регулярно повторюється на кожному відрізку тексту (кожній сторінці), так на п'ятій сторінці відсутній текст казки, а візуальна складова має інформаційний характер, подібно до ілюстрації в науковій літературі, зображення підписане: «Голова Дрімайлика побільшена у 1000 разів». Таким чином автор використовує прийом гри, надає художньому твору для дітей ознак наукового стилю та дозволяє дитині-реципієнту скласти чітке уявлення про зовнішній вигляд головних героїв твору.

Наратор проявляє себе як старший і досвідчений наставник, який ділиться інформацією з читачем, що сприяє налагодженню комунікації [див. дод. 2]. Десята сторінка тексту також не містить вербальної складової казки, наявне лише пейзажне зображення будинку, що виконує другорядну функцію і сприяє зміцненню ефекту присутності реципієнта у світі твору.

Вербальна частина твору візуально розташована у фіксованому автором місці, а саме в нижньому лівому кутку кожного відрізка креолізованого тексту, з метою сугерування упорядкування та спрощення сприйняття тексту реципієнтами молодшого віку. Так, вербальний текст, який являє собою віршовану казку, складається із десяти римованих, із частково завершеною авторською думкою, відрізків твору —

[Додаток 2]

строф, кожна із яких має шість віршованих рядків із паралельним або перехресним римованням. Автор використовує епітети, порівняння, асонанс та алітерацію, насичує твір зменшено-пестливою лексикою, що пояснюється спрямованістю тексту на дитячу аудиторію. Спрямованість тексту на дитячу аудиторію прямо простежується і у візуалізованій частині креолізованого тексту, в якому наявні дитячі постаті та казкові персонажі.

На сьомій сторінці, окрім основної вербальної складової тексту твору, міститься авторський допис-пояснення «СОН» (великими

літерами), який розміщено безпосередньо на зображеному казковому персонажі. Такий прийом, окрім дидактичної та пояснювальної функції, свідчить про синергійність вербальної та невербальної складової тексту, їхнє взаємопроникнення. У такому випадку можемо говорити про ознаки художнього тексту з повною креолізацією, коли вербальна частина орієнтована на зображення або посиляє до нього, а саме зображення у таких творах виступає обов'язковим елементом сприйняття світу твору [див. додаток 3].

Протилежним до явища повної креолізації є явище часткової креолізації, невербальний компонент у такому випадку супроводжує повідомлення і не є обов'язковим елементом твору (явище нульової креолізації не розглядається з причини відсутності графічного елементу).

У книзі М. Жука «Дрімайлики» наявні графічні елементи із частковою креолізацією, зокрема, десять з п'ятнадцяти сторінок додатко-

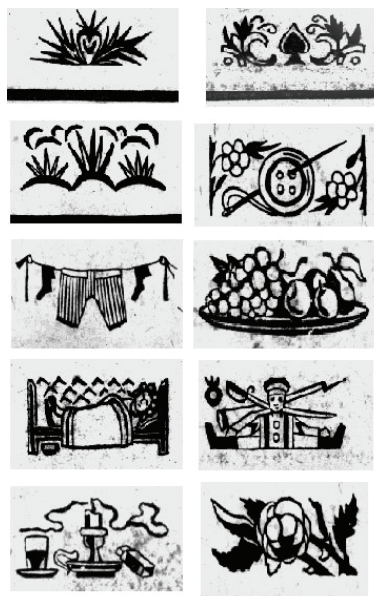
во оздоблені декоративним ілюстраціями, які не несуть вагомого смислового навантаження і виконують естетичну та розважальну функцію. Цей вид ілюстрації відповідає четвертому типу іконічних засобів вираження у креолізованому тексті за типологією Б. Карлаваріса. Декоративні ілюстрації, розміщені по центру внизу сторінки, виконані в різних художніх техніках та не мають спільної тематики, що підтверджує їхню естетичну та технічну функції (розмежування тексту) та низький ступінь креолізації [див. додаток 4].

Таким чином твір має типові для більшості казок композиційні елементи, що вказує на приналежність до дитячої літератури, а саме до категорії дитячих творів для читання на ніч. Сюжет твору послідовний, неускладнений, у тексті наявні художні тропи, зокрема епітети, порівняння, асонанс, алітерації, також автор використовує зменшено-пестливі форми слів, все це сприяє кращому сприйняттю реципієнтами молодшого віку вербальної складової тексту. Іконічна частина твору послідовно повторює вербальний сюжет, сприяє його інтерпретації, втіленню авторського задуму.

Казка М. Жука «Дрімайлики» є прикладом креолізованої літератури, елементи тексту при поєднан-

[Додаток 3]

[Додаток 4]

ні утворюють текст із різною мірою повноти ідентичності вербальних та іконічних образів. Яскравим прикладом є опис місця проживання казкових істот і повне відображення вербальної складової в іконічній частині, або частковим ступенем креолізації (у випадку із пейзажним зображенням місцевості, у якій розташовано будинок), змалювання ймовірного місця розгортання подій художнього твору. Твір має в більшості випадків змістово-фактуальну організацію візуального елементу: портрет дрімайликів, зображення будинку, в якому проживають казкові істоти, зображення описаних у вербальній частині процесів.

Візуальні елементи у більшості випадків ідентичні щодо вербальної складової, однак наявні і елементи із низьким ступенем креолізації, зокрема візуальні елементи, що виконують декоративну, естетичну та розмежувальну функцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е. Е. Анисимова. — М. : Издательский центр «Академия», 2003. — 128 с.
2. Вашунина И. В. Взаимодействие визуальных и вербальных составляющих при восприятии креолизованного текста : монография / И. В. Вашунина. — Н. Новгород : Изд-во НГПУ, 2007. — 421 с.
3. Жук М. І. Казки // Дім князя Гагаріна : збірник наукових статей і публікацій / Одеський літературний музей. Одеса, 2011. — Вип. 6. Частина 1. — С. 360–423.
4. Корда О. А. Креолизованный текст в современных печатных СМИ: структурно-функциональные характеристики : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец.: 10.01.10 / О. А. Корда. — Екатеринбург, 2013. — 24 с.
5. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. — М. : Наука, 1990. — 240 с.
6. Морозов В. П. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация / Морозов В. П. — М. : ИП РАН, 1998. — 160 с.
7. Нежура Е. А. Новые типы креолизованных текстов в коммуникативном пространстве интернета [Електронний ресурс] / Е. А. Нежура // Теория языка и международная коммуникация. — Вып. 12. — Режим доступа: <http://tl-ic.kursku.ru/pdf/012–007.pdf>
8. Karlavaris B. Semiotische Aspekte bei der Illustration von Schulbüchern // Didaktische Typographie. — Leipzig, 1984. — S. 213–223.

ПРОЯВЛЕНИЯ КРЕОЛИЗОВАННОГО ТЕКСТА В СКАЗКЕ М. ЖУКА «ДРИМАЙЛИКИ»

Катерина Романова, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье проанализованы способы представления креолизованного текста в сказке художника и писателя М. Жука «Дримайлики». Рассмотрены различные подходы к определению и анализу текстов, включающие вербальную и иконическую составляющую. Представлены композиционные элементы вербального текста, отмечено взаимодействие между вербальными и невербальными элементами произведения, а именно: полная и частичная степень креолизации текстов, содержательно-фактуальная и содержательно-концептуальная организация, функции визуального элемента.

Ключевые слова: *сказка, вербальный текст, иконический текст, креолизация, иллюстрация, визуализация.*

MANIFESTATIONS OF A CREOLIZED TEXT IN M. ZHUK'S FAIRY TALE «DRIMAJLYKY»

Katerina Romanova, graduate student

Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

The article deals with the manifestations of creolized text in the tale of the artist and writer M. Zhuk Dramatiki. Different approaches to the definition and analysis of texts containing verbal and iconic components are considered. The compositional elements of the verbal text are presented, and the interaction between the verbal and non-verbal elements of the work is revealed, namely: full and partial degree of text creolization, content-textual and content-conceptual organization of visual element, the function of the visual element in the given work.

The composition has compositional elements typical of most fairy tales, the affiliation to the children's literature, and specifically the category of children's books for reading at night, is clearly followed. The plot of the work is consistent, uncomplicated, in the text there are artistic trails, including epithets, comparisons, assonances, alliterations, and the author uses diminutive-spellbound forms of words, all this contributes to the better perception of recipients of the younger age verbal component of the text. The iconic part of the work consistently repeats the verbal plot, contributes to its interpretation, convergence of the author's idea and its implementation, understanding the work of the recipient.

The fairy tale of M. Zhuk Dramatiki is an example of creolized literature, the elements of the text in combination form a full text (when the verbal part focuses on the image and the image, in turn, on the verbal part), a vivid example of which is the description of the location of fairy creatures and the complete reflection of the verbal component in the iconic part, or the partial degree of creolization, (in the case of a landscape image of the area in which the house is located), the probable place of deployment of events of the work of art. The product has, in most cases, the content-textual organization of a visual element:

a portrait of drama, the image of a house in whom the fairy-tale creatures live, the images depicted in the verbal part of the processes.

Visual elements in most cases perform an equal function with a verbal component, but there are elements with a low degree of creolization, in particular visual elements that perform a decorative, aesthetic and delimiting function.

Key words: *fairy tale, verbal text, iconic text, creolization, illustration, visualization.*

REFERENCES

1. Anisimova E. E. (2003) Lingvistika teksta i mezhkul'turnaja komunikacija (na materiale kreolizovannykh tekstov). [Linguistics of the text and intercultural communication (on the basis of creolized texts)]. Moscow [in Russian].
2. Vashunina I. V. (2007) Vzaimodejstvie vizual'nyh i verbal'nyh sostavljajushchih pri vosprijatii kreolizovannogo teksta. [Interaction of visual and verbal components in the perception of creolized text]. Novgorod [in Russian].
3. Zhuk, M. (2011) Drimailyky malaitsiam [Folklore name is not translated], Dim kniazia Haharina: Zbirnyk naukovykh statei i publikatsii [House of Prince Gagarin: Collection of scientific articles and publications], Vol 6, no 1, pp. 345–359pp. [in Ukrainian].
4. Korda O. A. (2013) Kreolizovannyj tekst v sovremennykh pechatnykh : strukturno-funkcional'nye harakteristiki SMI. [Creole text in modern print media: structural and functional characteristics]. Ekaterinburg [in Russian].
5. Sorokin Ju. A., Tarasov E. F. (1990) Kreolizovannye teksty i ih kommunikativnaja funkcija. [Creolized texts and their communicative function]. Moscow [in Russian].
6. Morozov V. P. Iskustvo i nauka obshhenija: neverbal'naja komunikacija (1998). [The art and science of communication: non-verbal communication]. Moscow [in Russian].
7. Nezhura E. A. Nove typy kreolizovannykh tekstov v kommunikativnom prostanstve internet [New types of creolized texts in the communicative space of the Internet], available at : <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/012–007.pdf> 17.06.2018.
8. Karlavaris B. Semiotische Aspekte bei der Illustration von Schulbüchern // Didaktische Typographie. Leipzig, 1984. S. 213–223.

Стаття надійшла до редакції 13 серпня 2018 р.